

Галина МАЦЮК

Львівський національний університет імені Івана Франка

**Про потребу дослідження проблеми
„дискримінація за мовною ознакою”
в українській соціолінгвістиці**

Теорія дискримінації вже отримала своє обґрунтування в економічних та соціальних науках, правознавстві, психології; расову, гендерну, сексуальну, освітню та ін. види дискримінації досліджують із урахуванням економічного зростання, бідності, антидискримінаційних політик та ін. за допомогою статистичного аналізу емпіричних даних, оскільки тільки знання зможе знизити рівень дискримінації¹. Є й міжнародні соціолінгвістичні праці, які, як правило, розкривають зміст поняття „дискримінація” на матеріалі порушень мовних прав національних меншин чи дискримінації в освітній сфері². Особливість мовної ситуації в Україні в тому, що дискримінації зазнають представники титульного етносу.

Відомо, що соціолінгвістичні розвідки покликані впливати на розв’язання соціальних та етнічних проблем. У громадянському суспільстві вони б мали стати транслятором ідей від науки до суспільства і навпаки, особливо в питаннях мовної

1

K. L a n g, *Poverty and Discrimination*, Princeton University Press 2011; P. L a n g l e y, *General Theory of Discrimination Learning* [in:] *Production System models of Learning and Development*, ed. D. Klahr, P. Langley, R. Neches, The Massachusetts Institute of Technology 1987, p. 99–162.

2

Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination, ed. T. Skutnabb-Kangas, R. Phillipson, M. Rannut, Berlin–New York 1995; T. S k u t n a b b-K a n g a s, R. P h i l l i p s o n, *Linguistic human rights, past and present* [in:] *Human Rights. Overcoming Linguistic Discrimination. Contributions to the Sociology of Language*, Berlin–New York 1994, p. 71–110.; J. B a u g h, *Linguistic Discrimination in Educational Contexts* [in:] *Language Policy and Political Issues in Education*, vol. 1, ed. R. Wodak, D. Corson, Kluwer Academic Publishers 1997, p. 33–42.; T. S k u t n a b b-K a n g a s, *Human Rights and language policy in education* [in:] *Language Policy and Political Issues in Education*, vol. 1, *Encyclopedia of Language and Education*, 2nd edition 2008, p. 107–119.

ситуації. Ще донедавна це питання мало в українській соціолінгвістиці традиційні аспекти опису за допомогою категорій: *національна і мовна гетерогенність населення, двомовність, диглосія, мовна компетенція, русифікація, українізація* тощо. Однак мовний конфлікт сьогодні викликаний звуженням функцій державної мови з 2010 р. і новим законом 2012 р. (№ 5029-VI) „Про засади державної мовної політики”, ухваленим із порушенням Конституції України та Закону про Регламент Верховної Ради. І якщо питання мовних прав людини віднедавна привертають увагу мовознавців³, то проблема дискримінації ще не стала об’єктом соціолінгвістичного вивчення.

Розгляд питання на прикладі дискримінації україномовних громадян зумовлений тим, що „з точки зору дотримання прав на одержання інформації, на освіту й виховання своїх дітей, на спілкування і використання російської мови в побуті і на роботі у росіян в Україні фактично немає жодних обмежень”⁴ і що немає підстав стверджувати про дискримінацію російськомовних громадян, права яких в Україні забезпечені⁵.

Завдання статті: розкрити міжнародне та українське законодавство для попередження дискримінації за мовною ознакою та обґрунтувати дискримінацію україномовних громадян як ознаку сучасної мовної ситуації в Україні. Тому в статті використані тексти про попередження дискримінації (міжнародні та українські закони) та про порушення мовних прав українців. Застосовано методи дискурсивного аналізу, який дає можливість розкрити логіку адресата і її реалізацію в структурі тексту, критичного дискурсивного аналізу, який дозволяє розшифрувати ідеологічні компоненти висловлювань.

1. Міжнародне та українське законодавство про дискримінацію за мовною ознакою

3

Г. М а ц ю к, *Прикладна соціолінгвістика: питання мовної політики*, Львів 2009; О. Р у д а, *Мовне питання як об’єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*, Київ 2012, с. 44–47.

4

О. Р у д а, *Мовне питання як об’єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*, Київ 2012, с. 46.

5

Європа не видит дискриминации русского языка в Украине – Политолог, <http://obozrevatel.com/politics/48620-evropa-ne-vidit-diskriminatsii-russkogo-yazyika-v-ukraine-politolog.htm>, [19.05.2012]

Міжнародне законодавство забороняє дискримінацію за мовною ознакою. Правовий статус людини як суб'єкта політичних, соціально-економічних та культурних прав вперше закріплений у „Загальній декларації прав людини” (документ із міжнародних норм права, прийнятий ООН у 1948 році). У статті 2: „Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті”⁶. Отже, дискримінація як привілеї або обмеження у правах особи або груп осіб забороняється положенням про рівність кожної людини, незалежно від низки ознак, серед яких і мовна.

Основоположним міжнародним правовим документом у галузі захисту громадянських (особистих) і політичних прав та свобод людини став Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. і ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року (документ набув чинності 3 січня 1976 р.). Пакт містить низку положень про права людини. Зокрема, у статті 2 цього документа міститься положення, яке забороняє дискримінацію осіб за низкою ознак, в тім числі і за мовною ознакою: „Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини”⁷.

23 липня 2006 р. Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. У ст. 14 йдеться про загальну заборону дискримінації: „Користування правами та свободами, визнаними в цій

6

Загальна декларація прав людини, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

7

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_042

Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою”⁸.

У 2012 році під тиском ЄС, влада розробила та прийняла перший в історії України закон про заборону дискримінації, не врахувавши, однак, рекомендацій європейських фахівців, коментарів та пропозицій українського суспільства. Закон про заборону дискримінації в Україні (№ 5207-VI) набув чинності 4 жовтня 2012 року.

Закон окреслив джерела українського законодавства для запобігання та протидії дискримінації, сюди увійшли Конституція України, цей Закон та інші нормативно-правові акти. Положення кваліфікують дискримінацію як „рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (далі – певні ознаки), якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина”⁹.

Важливою частиною Закону є положення, що стосується механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності з питань дискримінації. Передбачено, що „особа, яка вважає, що стосовно неї було застосовано дискримінацію, має право звернутися зі скаргою до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду” (ст. 14 част. 1). Стаття 16 цього Закону передбачає відповідальність за порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації. Окреслюють цю відповідальність закони України¹⁰.

8

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод,
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

9

Закон України „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”,
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

10

Ibidem.

Визначено суб'єкти, які отримують повноваження для запобігання та протидії дискримінації, зокрема Верховну Раду України, Уповноваженого ВР з прав людини, Кабінет міністрів України, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування та громадські об'єднання.

Отже, нормативно-правова база дозволяє протидіяти дискримінації за мовною ознакою. Конституція України у статті 10 Основного Закону проголошує: „Ч. 1. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України”¹¹. Дискусії політиків про зміст поняття „державна мова” закінчив 14 грудня 1999 року Конституційний Суд, який надав офіційне тлумачення частини першої статті 10¹².

Приписи тлумачення:

1) „Конституцією України статус державної мови надано українській мові (частина перша статті 10). Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено у преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі”¹³.

2) „Положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким „державною мовою в Україні є українська мова”, треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України)”¹⁴.

11

Конституція України, Київ 1996, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

12

Рішення Конституційного суду України, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>

13

Ibidem.

14

Ibidem.

3) Термін *державна мова* отримує значення: „Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов’язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя”¹⁵. Отже, у рішеннях Конституційного Суду українська мова проголошується не лише офіційним засобом існування, а й елементом державотворення, одним із державних символів.

Однак новий мовний закон в Україні («Закон про Засади державної мовної політики» від 3.07 2012 р.) створив умови для запобігання дискримінації лише носіїв мов меншин і викликав широке занепокоєння в українському суспільстві та в міжнародних організаціях щодо функцій української мови як державної. Венеціанська комісія зазначила, що законопроект не в змозі забезпечити належний баланс між розвитком і використанням державної мови як об’єднувального чинника в житті суспільства та розвитком і захистом мов меншин¹⁶.

Ознаки дискримінації в новому мовному Законі знайшла і Міжнародна неурядова організація Freedom House, яка у своєму висновку зазначила: „В Україні було відмічено зниження позицій у зв’язку з погіршенням якості проведення парламентських виборів, збільшенням тиску уряду на опозицію та новий закон на користь російськомовної частини населення та одночасно ігнорування менш чисельних меншин”¹⁷.

2. Дискримінація україномовних громадян як ознака мовної ситуації в сучасній Україні

2.1. Терміни на позначення дискримінаційного ставлення до української мови та її носіїв

Тлумачний словник української мови подає відповідники: *дискримінаційний, дискримінація, дискримінований, дискримінувати*, однак значення лексеми

15

Ibidem.

16

Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). Проект висновку № 651/2011 на проект Закону України „Про засади державної мовної політики”, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0230.html

17

Freedom in the world 2013: democratic breakthroughs in the balance, <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202013%20Booklet.pdf>

дискримінація не містить експліцитної семантики „дискримінація за мовною ознакою”, див.: „Обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за расовою або національною належністю, політичними і релігійними переконаннями // У міжнародних відносинах – створення умов, які ставлять яку-небудь державу (групу держав), її організації та громадян у гірше становище порівняно з іншими”¹⁸.

Дискримінація – це порушення прав людини, тому терміни *дискримінація* чи *мовне право людини* мали б потрапити в словники, що розкривають політико-правові відносини. Однак поняття мовних прав людини, як і дискримінація за мовною ознакою у подібних джерелах майже не актуалізовані. Наприклад, у *Словнику із соціальної політики* Т. Семигіної тлумачення прав людини охоплює лише вказівку на „соціальні можливості особистості в економічній, політичній, культурній та інших сферах, що їх зобов’язані гарантувати”, інформацію про природні невід’ємні права людини – „право на свободу думки, совісті і релігії; право кожного громадянина на ведення державних справ; право на рівність перед законом; право на життя, свободу і безпеку особистості”; серед заголовних слів про різновиди прав термін *право на мову* відсутній¹⁹.

З дванадцяти, використаних у статті, тематичних словників лише в довіднику *Суспільно-політична думка*, який уклав О. Юристовський (2008 р.), зазначено про дискримінацію за мовною ознакою: „Дискримінація (лат. *discriminatio* – відокремлення, розрізнення) – умисне часткове або повне, тимчасове або постійне обмеження чи позбавлення учасників політичного процесу їхньої вільної діяльності, конституційних та інших прав або свобод. Найчастіше дискримінація здійснюється за національною, расовою, *мовною*, статевою, віросповідною, майновою ознаками. Дискримінаційні дії можуть проявлятися як всередині окремої країни, так і в міждержавних стосунках. Різновидами дискримінації у внутрішньомовній діяльності виступають: позбавлення громадянських прав – виборчих прав, свободи друку, слова, зборів, союзів, совісті тощо., дискримінація щодо опозиції, дисидентів, іноземців; різноманітні форми расової дискримінації; соціальна дискримінація. Головним суб’єктом дискримінації виступає держава через посередництво своїх законодавчих, виконавчих та судових органів (хоча вона може здійснюватися й всередині тієї або іншої організації). Об’єктом

18

Великий тлумачний словник сучасної української мови, Київ 2001, с. 223.

19

Т. Семигіна, *Словник із соціальної політики*, Київ 2005, с. 151.

дискримінації можуть бути окремі громадяни, групи, громадсько-політичні організації. Розрізняють дискримінацію легальну (обмеження здійснюється відповідно до законодавства держави) і приховану (за формальної рівності громадян здійснюється фактичне обмеження їх прав). В Україні права людини закріплено в ст. 46–49, 51–53 Конституції України”²⁰.

Отже, постає виразна потреба висвітлення явища мовної дискримінації в науковому дискурсі: хоча дискримінація за ознакою раси, релігії, мови, статі, етнічної приналежності, походження, національності, сексуальної орієнтації заборонена у міжнародних документах із прав людини та в національному законодавстві України, хоча за останні 60 років міжнародні антидискримінаційні стандарти значно підвищилися і в Україні з 2012 р. прийнято антидискримінаційне законодавство, категорія „дискримінація за мовною ознакою” неактуалізована в українських спеціалізованих лексикографічних довідниках.

Однак термін „дискримінація” і його похідні *дискримінаційний*, *дискримінувати*, *роботодавець-дискриміратор* та ін. активно використовують незалежні ЗМІ, які реагують на вияви дискримінації українців у державі.

Дискримінаційне ставлення до носіїв мов передають і терміни *расизм*, *нацизм*, *шовінізм*, *ксенофобія* та ін., теж майже невживані відповідники у спеціалізованих словниках. Див. наприклад, визначення змісту поняття *шовінізм етнічний*: „зухвале, принизливе ставлення етносу чи його частини до етнічних (національних) цінностей іншого етносу, ... застосовуються найцинічніші методи і засоби, спрямовані на приниження етнічних набутоків і цінностей: витіснення мови народу, історичної пам’яті, духовності, виховування манкуртів (етнічно байдужих людей) тощо. ... етнічна історія українців зазнавала руйнівного впливу російського шовінізму... Теоретично моделювалися етногенетичні концепції під політичні версії „старшого брата”, „великороса”, на противагу „малоросу”, етнічне походження росіян з Київської Русі та інші псевдонаукові теорії”²¹.

Ще один із різновидів дискримінаційного ставлення передає термін *українофобія* (*antiukrainian sentiment*, *ukrainophobia*), його до цього часу не фіксує жоден із

20

Суспільно-політична думка: словник-довідник, уклад. О. Юристовський, Львів 2008, с. 526.

21

С. П а в л ю к, *Словник основних понять і термінів з теорії етнології*, Львів 2008, с. 242.

міжнародних документів та українських словників. Науковці трактують це явище як ірраціональну форму ксенофобії. Українофобія має побутовий (використання образливих етнонімів, створення негативного образу українця і його мови) та політичний вияви (поширюється несправедлива інформація про українських історичних діячів, письменників та художників; зменшилася частка української мови в освіті: українські школи масово закриваються; відбулося скорочення кількості годин на вивчення української мови у навчальних програмах, спостерігається нетерпимість до українських історичних реліквій тощо). Цікаво, що термін *українофобія* в тлумачному словнику відсутній, тут подано лише одиниці: *українофоб* („противник, ненависник українців і всього українського”), *українофобство* („напрямок, склад думок і дій українофоба”), *українофобський* (прикметник до українофоб і українофобство)²².

Матеріали ЗМІ ілюструють розвиток синтагматичних відношень терміна *українофобія* і похідних від нього одиниць: „ми виступаємо за відставку уряду, який є *українофобським*”²³, „Куніцин потрапив до ВР Криму від українофобської партії „Союз”²⁴. „... Проводилася *політика українофобії* під виглядом боротьби проти „українського буржуазного націоналізму”²⁵. „... Наразі два близькі у часі Віктори – Ющенко і Янукович – це не два вектори, як ми спершу гадали, а два промовистих втілення українських бездержавно-історичних комплексів: малоросійства і *українофобії* як складника шовінізму”²⁶. „... У центрі повісті „Смерть малороса, або Ніч перед трійцею” – людина, яка за сюжетом є публіцистом та знаним *українофобом*”²⁷. „14 березня у київській книгарні „Читай-город” (російська мережа магазинів) націоналісти

22

Великий тлумачний словник сучасної української мови, Київ 2001, с. 1291–1292.

23

День, 23 квітня 2013 р.

24

Український тиждень, № 16, 19–25 квітня 2013 р.

25

День, 5–6 квітня 2013 р.

26

Українське слово, № 13, 27 березня – 2 квітня 2013 р.

27

Українське слово, № 15, 9–15 квітня 2013 р.

зірвали презентацію *українофобської* книжки російського публіциста, прибічника політики Путіна Ніколая Старікова²⁸, „це справжній *посібник з українофобії*”²⁹.

2.2. Приклади дискримінації українців за мовною ознакою

– Компанія Roshen, яка випускає цукерки, на обгортках своєї продукції використовує лише 40% державної мови³⁰.

– Святослав Літинський (м. Львів) замовив пральну машинку через інтернет-магазин. „Розпакували машинку – там написи не державною мовою, як того вимагає закон. Я тоді звернувся до компанії. Вони кажуть, що не можуть вирішити питання, і у них немає пральних машин із українським маркуванням, тобто виходить, вони незаконно ввезені”, – розповів він. Святослав Літинський подав судовий позов на ТОВ „Samsung Electronics Україна” через порушення компанією Закону України „Про засади державної мовної політики” та Закону країни „Про захист прав споживачів”. Однак Франківський районний суд Львова відмовив у позові викладача університету Святослава Літинського до компанії Samsung. Святослав Літинський готується оскаржити рішення судді і позиватися вже із корейським виробником, а не з українським представництвом³¹.

– Ростислав Камерістов (м. Артемівськ, Донецька обл.) пішов у поліклініку за довідкою від лікаря (довідка необхідна була для вступу).

Хлопець звернувся до лікаря українською. „Коли я сказав що хочу до Львова поступати, на запитання „Пачему тудя?” Я промовчав, потім вона на мене:

„Хамьйо, ти чего смотріш в телефон? Что за васпітаніє?”

„Ти аткуда?” – „Артемівськ”

„Семья откуда твая? Пачему укрАїнскім?” – „Російська не подобається”

28

Свобода, 21 березня – 3 квітня 2013 р.

29

Українське слово, № 16, 16–22 квітня 2013 р.

30

Український тиждень, № 19, 17–23 травня 2013 р.

31

[Львівський суд не зобов’язав Samsung маркувати техніку українською.](http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?lvivskiy%20sud%20ne%20zobovyazav%20zamsung%20markuvati%20tehniku%20ukrayin%20skoyu&objectId=1283952)
[http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?lvivskiy sud ne zobovyazav zamzung markuvati tehniku ukrayin skoyu&objectId=1283952](http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?lvivskiy%20sud%20ne%20zobovyazav%20zamsung%20markuvati%20tehniku%20ukrayin%20skoyu&objectId=1283952), [30.04.2013]

„Школа у тебе какая?” – „Російська”

„Па рускі разгаварівай!” – „Тільки державною” (потім другий раз вказала, як мені розмовляти)³².

– Штибель Василь (м. Львів) стверджує, що „Райффайзен Банк Аваль” незаконно перевів обслуговування своїх клієнтів із безоплатної основи на платну й відмовився надавати виписки українською мовою. „На скаргу у центральний Київський офіс банку мені теж відповіли, що все законно. Тоді подав скаргу у прокуратуру, де порадили звертатися до суду”. Керівництво центрального Львівського офісу банку запросило Штибеля на зустріч, щоб мирно залагодити цю справу. „Працівник банку погодився перевести мене та всіх із підприємства, хто забажає, на безкоштовне обслуговування і повернути гроші, які стягнув банк. Але надсилати виписки державною мовою банк усе ж відмовився. Через це нам домовитися не вдалось. І суд постановив, по-перше – що банк незаконно перевів мій рахунок на платне обслуговування, і по-друге – що виписки мають надавати українською мовою. Тоді банк подав апеляційний позов, але тільки стосовно питання мови”. „На запитання судді, чи має банк дозвіл на видачу інформації не державною мовою, юрист теж відповів негативно. Тож апеляційний суд залишив рішення першої інстанції у силі”, – каже Василь Штибель. І додає: „Якщо завтра вони захочуть писати ієрогліфами, то я буду змушений вчити китайську, чи як?”³³.

– „Убей в себе украинца! Хватит мычать на мове” (заклик було розміщено на сайті Сімферопольського підприємства Рекламного агентства „Внимание”, тоді його побачили у Фейсбуці³⁴).

– Максим Холодняк (м. Стаханов у Луганській області) „звернувся до начальника місцевого управління комунальної власності О. Грабаря із листом

32

На Донбасі хлопця після вимоги видати довідку українською мовою відправили до психіатра,
<http://slovoidilo.com/realii-okupatsii-allart/20-realii-okupatsii/2651-2013-04-25-06-35-30.html>, [25.04.2013]

33

Суд зобов'язав „Райффайзен банк Аваль” спілкуватися з клієнтами українською,
http://gazeta.ua/articles/sogodennya/_sud-zobov-yazav-rajfajzen-bank-aval-spilkuvatisya-z-klientami-ukrajinskoyu/494400, [24.04.2013]

34

День, № 62–63, 5–6 квітня, 2013 р.

звичайного рутинного змісту, але українською мовою. У відповідь отримав стандартну відписку – не по суті та ще й російською. Громадянин Холодняк не заспокоївся і зажадав у своїй державі відповіді на звернення все-таки українською: чекає і дотепер, хоча законні терміни для відповіді на повторне звернення вже давно минули”³⁵.

– Клієнт ПриватБанку Сергій Оснач звернувся з листом отримати україномовну версію свого імені та по батькові Сергій Григорович (а не Сергей Григорьевич). У банку порадили писати звернення не українською, а російською мовою („з’ясувалося, що листів од мене начебто не надходило. Порадили написати знову і (увага!) винятково російською мовою”)³⁶.

– Олексій Середюк придбав „у магазині вироблений в Україні хімічний товар із супровідною інформацією російською мовою. Продавець відмовився надати інформацію українською мовою, що змусило О. Середюка звернутися до суду. Всі судові інстанції України відмовили йому в праві на отримання інформації про товар українською мовою”.

– Володимир Богайчук (Київ) „у 2003 році придбав автомобіль, вироблений в Україні, із супровідною документацією для споживача російською мовою. Виробник відмовився надавати інформацію про автомобіль українською мовою, мотивуючи відмову складністю перекладу. Всі судові інстанції проігнорували посилання як на закони України, так і на Конвенцію „Про захист прав і основних свобод людини 1950 року”. Відмова ґрунтувалася на твердженні, що російська мова є мовою міжнародного спілкування. Висновок суду про те, що позивач має інтелект і йому як споживачеві інформація українською мовою не потрібна, є відвертим глузуванням над законодавством України і громадянином В. Богайчуком за абсурдним принципом: розумним російська мова, а людям із недостатнім інтелектом – українська. Заяву до Європейського суду з прав людини подано у липні 2008 р.” (заява № 35113/08).

35

Чиновники порушують мовні права українців. Все нахабніше, <http://slovoidilo.com/realii-okupatsii-allart/20-realii-okupatsii/2552-2013-03-07-09-52-34.html>, [07.03.2013]

36

ПриватБанкові не потрібні україномовні клієнти, <http://slovoidilo.com/realii-okupatsii-allart/20-realii-okupatsii/2549-2013-03-05-18-45-44.html> [05.03.2013]

– 2 і 4 липня 2012 р. Сергій Мельничук „телефонував по „спецілінії 102” до чергової частини ЛМУ УМВС України в Луганській області з повідомленням про злочинну дискримінацію за мовною ознакою та проханням ужити відповідних заходів до відновлення порушеного порядку, встановленого Конституцією України у сфері застосування державної мови в роботі Луганському відділення Райффайзен Банку Аваль. Лише п’ятого липня я зміг обміняти банкоматівську картку. Але при видачі картки я запитав у економіста, яка видала мені картку, який пароль цієї картки. Економіст відповіла, що вона обміняла мені картку і я можу йти. На моє питання: а як мені скористатися цією карткою без пароля, економіст покликала охоронців банку, які, у супереч нормам українського законодавства, спілкуючись неукраїнською мовою безпідставно почали до мене задиратися, висловлювати особисті образи на мою адресу звинувачуючи мене у провокації цього конфлікту за мовною ознакою. До цього міжнаціонального конфлікту за мовною ознакою долучилися інші клієнти банку, які знаходились поруч, деякі з них почали висловлювати на мою адресу особисті образи за національною ознакою. На моє прохання до охоронців банку припинити втручання сторонніх осіб до обслуговування мене працівниками банку та відновити правопорядок, охоронці разом з деякими клієнтами банку ще агресивніше продовжили ображати мене за національною ознакою та звинувачувати у створенні даного конфлікту”³⁷.

– Сергій Мельничук: „Я неодноразово звертався до прокуратури Жовтневого району зі скаргами на злочинну дискримінацію за мовною ознакою в СНУ ім. В. Даля та проханням ужити відповідних заходів до відновлення мого конституційного права на отримання освіти державною мовою, відновити в роботі СНУ ім. В. Даля порядок, встановлений Конституцією України у сфері застосування української мови як державної, припинити розпалювання міжнаціональної ворожнечі за мовною ознакою, та вирішити питання відповідальності осіб, із вини яких відбуваються зазначені правопорушення. Але в результаті, прокуратура не припиняє злочинної дискримінації, а лише покриває порушників закону, що призводить до ескалації міжнаціонального збройного конфлікту за мовною ознакою”³⁸.

37

Право на мову, <http://www.slovoidilo.com/pravo-na-movu/praktyka/2085-2012-06-24-08-46-13.html>, [06.07.2012]

38

Право на мову, <http://www.slovoidilo.com/pravo-na-movu/praktyka/2114-04072012.html>, [07.07.2012]

– „Одного з активістів “И так поймут!” Олега Кравчука Московський офіс HP (Hewlett Packard) офіційно повідомив, „що не вважає українців достойними мати свою мовну версію їхнього сайту, як серби, угорці, словаки, поляки і ще десятки інших націй світу. Більше того, HP вважає, що ми повинні бути вдячні за російську мову, бо ж у нас в країні мешканці з 13 регіонів визнали цю мову регіональною, а якщо нам хочеться читати ще якоюсь, то ми повинні задовільнитись англomовною версією”. „Кожна копійка сплачена за ноутбук, принтер, або картридж українофобів в HP йтиме на підтримку компанії, яка зневажає українців, тож прошу поширити цю інформацію серед Ваших друзів та знайомих, аби ми разом могли зменшити українофобські потуги HP”. Ось адреса для листів голові HP³⁹. Ось зразок листа ([звідси](#)): Dear Executive of Hewlett Packard, I'd like to express my concerns about language policy implied by your branch in Ukraine. According to letter available and largely discussed in Facebook your representative based in Moscow and responsible for the region referred to a highly controversial language bill as a background for do not providing service in local Ukrainian language. Fact which your representative should know that Ukrainian is only official language in Ukraine and not providing service in the official language shall have better explanation to public than referring to a politically motivated bill. Regards, (signature)”⁴⁰.

2.3. Чи є перспективи згортання дискримінації україномовних громадян?

Становлення України як правової держави сприятиме дієвості законодавчо-нормативних перешкод дискримінації за мовною ознакою. Сьогодні ж перебіг мовної ситуації відбувається у складних умовах.

1. Україна належить до *частково вільних країн* (Partly Free country): поширена корупція, судова влада не є незалежною, порушення на виборах, етнічні та релігійні непорозуміння, у політичному ландшафті домінує одна партія, незважаючи на певний

39

Адреса для листів голові HP (Hewlett Packard),
<http://www.hp.com/hpinfo/execteam/email/ceo/index.html>

40

[У Hewlett Packard відмовляють українським користувачам у праві на обслуговування рідною мовою, посилаючись на ... мовний закон Колесніченка-Кивалова](#), <http://maidan.org.ua/2012/12/u-hewlett-packard-vidmovlyayut-ukrajinskym-korystuvacham-u-pravi-na-obsluhovuvannya-ridnoyu-movoyu-posylayuchys-na-movnyj-zakon-kolesnichenka-kyvalova>, [11.12.2012]

ступінь плюралізму, негативна роль мовного закону 2012 р., яка полягає в підтримці тільки російської мови як однієї із мов меншин⁴¹.

2. Ідеологічний тиск на Україну з боку РФ відбувається за допомогою кількох проектів: „Русского міра”, Євразійського Економічного Союзу, Митного Союзу. З дозволу влади відбувається пропагандистське втручання політиків РФ у внутрішні питання формування українського національного простору. Наприклад, в ефірі можуть виступати водночас економічний радник президента РФ В. Путіна С. Глазьев і глава руху „Український вибір” В. Медведчук, мета – переконати українців про потребу вступу до Митного союзу, а не ЄС⁴². Один із компонентів впливу – прагнення статусу російської мови як державної в Україні і зростання ролі російської мови як засобу міжнародної комунікації в нових геополітичних утвореннях на теренах колишнього СРСР.

3. Влада не сприяє відродженню української ідентичності. Зберігаються пам'ятники Ленінові, назви вулиць маркують радянську ідеологію, влада підтримує свята: 23 лютого (День радянської армії, що була засобом встановлення тоталітарного режиму), 9 травня (свято перемоги сталінізму над нацизмом), культивує міф „Великої Вітчизняної війни”. До 2010 р. влада провадила мовну політику невиразно, навіть без органу, який би відповідав за мовну політику, поширення української мови відбувалося як політична кампанія, а не як державна політика, оскільки президенти і їх команди боялися звинувачень в „насильницькій українізації”, антиукраїнський мовний закон 2012 р. скерований на законодавче закріплення статусу російської мови.

4. Суспільно-політична модель поєднує дві протилежні системи цінностей: радянсько-російську та національно-європейську. Дискримінація за мовною ознакою безпосередньо пов'язана із радянсько-російським кодом.

5. Дерадянізація як система заходів не відбулася. Сьогодні вона неможлива без прищеплення європейських цінностей чи стандартів. Є запит суспільства на

41

Freedom in the world 2013: democratic breakthroughs in the balance, <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202013%20Booklet.pdf>, с.7; 23.

42

І. Л о с є в, *Гра у факти, але з помилковою інтерпретацією* [в:] ”День”, № 82–83, 17–18 травня. 2013р.

дерадянізацію, яка повинна відбуватися разом із такими процесами, як дерусифікація та деколонізація.

6. Заслабкі дії опозиції в гуманітарній сфері. Наприклад, політики партії „Удар” не виявляють інтересу до гуманітарної сфери, бояться, що своєю позицією втратять російськомовний електорат, не декларують ролі державної мови як ознаки національної ідентичності та основи поступової консолідації нації. Партія не порушує питань про монополізацію ринку книготоргівлі та друкованих ЗМІ, про витіснення українських друкованих видань, про русифікацію культурного простору України, поза увагою залишає питання про захист та підтримку українського культурного продукту (книжкового ринку, друкованих ЗМІ, телебачення).

На противагу політики партії „Свобода” виявляють розуміння гуманітарних проблем, однак орієнтуються швидше на радикалів, а не на українську більшість, політики бачать дерадянізацію як демонтаж символів радянського тоталітаризму, як розвінчування радянських міфів української історії. Мовними питаннями займається мовознавець І. Фаріон, яка є одним із співавторів мовного законопроекту від опозиції і яка разом із Ю. Михальчишином стала співавтором законопроекту про кримінальну відповідальність за образу української мови. Однак чи пройдуть ці законопроекти у Верховній Раді і наберуть статусу закону?

7. Повільно розбудовується громадянське суспільство, у формуванні якого роль науки ще невелика. Соціолінгвістичні розвідки не впливають на розв’язання соціальних та етнічних проблем.

Висновки

1. Мовна ситуація в Україні створила запит на дослідження проблеми „дискримінація україномовних громадян” в соціолінгвістиці.

2. У соціолінгвістичній літературі вже є досвід вивчення порушення мовних прав меншин, тобто дискримінації меншин, за допомогою категорій: *лінгвоцид*, *мовний імперіалізм*, *мовна ідеологія*, *офіційна мова*, *мова меншин*, *культурна асиміляція* тощо, очевидно, цю категорійну базу можна застосувати для дослідження питань дискримінації за мовною ознакою титульного етносу в державі.

3. Матеріалом для аналізу дискримінації україномовних громадян служитимуть мова ненависті, етнічні стереотипи, упередження за мовною ознакою та ін., зафіксовані в реальному та віртуальному громадському просторі щодо українців.

ДЖЕРЕЛА

Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). Проект висновку № 651/2011 на проект Закону України „Про засади державної мовної політики”, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0230.html

Загальна декларація прав людини, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Закон України „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

Конституція України, Київ 1996, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Рішення Конституційного суду України, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>

Freedom in the world 2013: democratic breakthroughs in the balance, <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202013%20Booklet.pdf>

Європа не видит дискримінації руського языка в Украине – Политолог, <http://obozrevatel.com/politics/48620-evropa-ne-vidit-diskriminatsii-russkogo-yazyika-v-ukraine-politolog.htm>, [19.05.2012]

Львівський суд не зобов'язав Samsung маркувати техніку українською, http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?lvivskiy_sud_ne_zobovyazav_zamzung_markuvati_tehniku_ukrayin_skoju&objectId=1283952, [30.04.2013]

На Донбасі хлопця після вимоги видати довідку українською мовою відправили до психіатра, <http://slovoidilo.com/realii-okupatsii-allart/20-realii-okupatsii/2651-2013-04-25-06-35-30.html>, [25.04.2013]

Право на мову, <http://www.slovoidilo.com/pravo-na-movu/praktyka/2085-2012-06-24-08-46-13.html>, [06.07.2012]

Право на мову, <http://www.slovoidilo.com/pravo-na-movu/praktyka/2114-04072012.html>, [07.07.2012]

ПриватБанкові не потрібні україномовні клієнти, <http://slovoidilo.com/realii-okupatsii-allart/20-realii-okupatsii/2549-2013-03-05-18-45-44.html> [05.03.2013]

Суд зобов'язав „Райффайзен банк Аваль” спілкуватися з клієнтами українською, <http://gazeta.ua/articles/sogodennya/sud-zobov-yazav-rajfajzen-bank-aval-spilkuvatisya-z-klientami-ukrajinskoju/494400>, [24.04.2013]

У Hewlett Packard відмовляють українським користувачам у праві на обслуговування рідною мовою, посиляючись на ... мовний закон Колесніченка-Кивалова, <http://maidan.org.ua/2012/12/u-hewlett-packard-vidmovlyayut-ukrajinskym-korystuvacham-u-pravi-na-obsluhovuvannya-ridnoyu-movoyu-posylyayuchys-na-movnyj-zakon-kolesnichenka-kyvalova>, [11.12.2012]

Чиновники порушують мовні права українців. Все нахабніше, <http://slovoidilo.com/realii-okupatsii-allart/20-realii-okupatsii/2552-2013-03-07-09-52-34.html>, [07.03.2013]

БІБЛІОГРАФІЯ

Мацюк Г., *Прикладна соціолінгвістика: питання мовної політики*, Львів 2009.

Руда О., *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*, Київ 2012.

Baugh J., *linguistic Discrimination in Educational Contexts* [in:] *Language Policy and Political Issues in Education*, vol. 1, ed. R. Wodak, D. Corson, Kluwer Academic Publishers 1997, p. 33–42.

Lang K., *Poverty and Discrimination*, Princeton University Press 2011.

Langley P., *General Theory of Discrimination* [in:] *Production system models of learning and development*, ed. D. Klahr, P. Langley, R. Neches, The Massachusetts Institute of Technology 1987, p. 99–162.

Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination, ed. T. Skutnabb-Kangas, R. Phillipson, M. Rannut, Berlin–New York 1995.

Skutnabb-Kangas T., Phillipson R., *Linguistic human rights, past and present* [in:] *Human Rights. Overcoming Linguistic Discrimination. Contributions to the Sociology of Language*, Berlin–New York 1994, p. 71–110.

Skutnabb-Kangas T., *Human Rights and language policy in education* [in:] *Language Policy and Political issues in Education*, vol. 1, *Encyclopedia of language and Education*. 2nd edition 2008, p. 107–119.

СЛОВНИКИ

Астахова В., Даниленко В., Панов А., *Словник соціологічних та політологічних термінів*, Київ 1993.

Великий тлумачний словник сучасної української мови, Київ 2001.

Дзера М., *Політологічний словник*, Львів 2007.

Довідник міжетнічної толерантності, упоряд. Н. Ротар, за ред. А. Круташова, Чернівці 2011.

Короткий оксфордський політичний словник, пер. з англ., за ред. І. Макмілана, Київ 2005.

Наливайко Л., Беляєва М., *Тлумачний термінологічний словник з конституційного права*, 2-ге вид., Запоріжжя 2002.

Павлюк С., *Словник основних понять і термінів з теорії етнології*, Львів 2008.

Політична наука. Словник: категорії, поняття, терміни, за ред. Б. Кухти, Львів 2009.

Популярна юридична енциклопедія, за заг. ред. О. Лавринович, Київ 2002.

Семигіна Т., *Словник із соціальної політики*, Київ 2005.

Словник законодавчих термінів, Київ 2000.

Суспільно-політична думка: словник-довідник, уклад. О. Юристовський, Львів 2008.

Філософський словник соціальних термінів, 3-тє вид., Харків 2005.

ON THE NEED TO RESEARCH THE PROBLEM OF 'LANGUAGE BOUND DISCRIMINATION' IN UKRAINIAN SOCIOLINGUISTICS

The article substantiates the topicality of a sociolinguistic analysis of the problem of 'discrimination' as a marker of language discrimination in modern Ukraine. International and Ukrainian legislation has been investigated to prevent language bound discrimination. The author analyses the term *discrimination* and its derivatives in journalistic discourse and in specialised social and political dictionaries. The prospects of curtailing discrimination in the current language situation are considered.

Key words: sociolinguistics, language situation, discrimination, international and Ukrainian legislation.